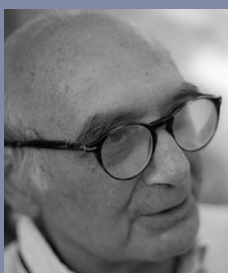

El Fòrum

DE ROIG A NEGRE?

El gir polític de la ciutat de Terni explicat per testimonis orals

Alessandro Portelli

Professor

Ha estat professor de literatura nord-americana a les universitats de Roma i Siena. És el fundador del Circolo Gianni Bosio per a l'estudi crític i la presència històrica de les classes obreres i les cultures populars, i ha treballat com a assessor de memòria històrica per l'alcalde de Roma. Entre les seves obres trobem: *Histórias orales. Narración, imaginación y diálogo* (Rosario-La Plata, 2016), *Histórias Orals* (Barcelona, Memorial Democràtic, 2009), *La orden ya fue ejecutada* (Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica, 2004), *Lluvia y veneno. Bob Dylan y una balada entre la tradición y la modernidad* (Rosario-La Plata, 2020).

Resum

Després de deu anys de dramàtiques lluites laborals, la ciutat obrera de Terni, que una vegada va brillar de color roig, ha canviat de mentalitat i ha escollit un govern local d'extrema dreta. L'article explora les raons d'aquest canvi en el context de les tendències polítiques nacionals i les condicions locals específiques. La derrota ha provocat desencís i resignació, a més d'una desconfiança —justificada— cap als seus antics representants polítics. Des de la lluita col·lectiva, molts treballadors van recórrer a recursos individuals, inclosa la confiança en la protecció dels nous grups governants.

#ParaulesClau

#Classe obrera #Esquerra
#Derrota #Lluita
#Dreta

La vall de Terni vista des del castell de Miranda. Novembre del 2013. Font: Roberto Bertolle / [CC BY-SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

Quan va esclatar la pandèmia i ens vam haver de tancar a casa, el febrer del 2020, jo m'acabava d'endinsar en un nou projecte: intentar entendre els motius pels quals Terni, un centre siderúrgic de la regió de l'Úmbria, a la Itàlia central, la ciutat on jo havia treballat i escrit durant mig segle¹ —i on em vaig criar—, havia passat de ser una ciutat obrera militant de color roig a un reducte electoral de l'extrema dreta en pocs anys. La pandèmia va interrompre el meu projecte, ja que era impossible recórrer els seixanta quilòmetres que separen Roma de Terni i no tenia ganes de fer entrevistes sobre temes delicats per internet. És per això que en aquestes línies reuneixo algunes de les reflexions desenvolupades en la primera fase del projecte, en la qual s'especifica la intenció de reprendre'l en els pròxims mesos.

Mostraré aquest canvi centrant-me en dos moments històrics: el període dels anys 1949-1953, per una banda, i el dels anys 2014-2018, per l'altra. Abans de res, però, hem d'establir les bases del que representava històricament la classe obrera en aquesta ciutat.²

Remo Righetti, un treballador nascut el 1901 i activista antifeixista, va descriure el Terni de la seva infància —anterior a la Primera Guerra Mundial— com “una ciutat de 30.000 treballadors”.³ Per descomptat, es referia a 30.000 persones, però el lapsus ens indica que els treballadors eren les úniques persones que importaven a Terni. Ja el 1960, als ulls d'un narrador de classe mitjana, la presència física i simbòlica de la classe treballadora omplia literalment tot l'espai de la ciutat:

Quan els treballadors sortien de la fàbrica, de la siderúrgica de Terni, millor que no t'interposessis en el seu camí. Els vas veure sortir alguna vegada? Era com un riu [...], com un riu que omplia l'avinguda, ambdues voreres, tant l'esquerra com la dreta, i les bicicletes, que pul-lulaven i escombraven tot el que s'interposava en el seu camí. De veritat, era millor que no t'hi posessis, passés el que passés, perquè t'agafaven i se t'emportaven per davant, com [el trencament d'una presa]. Impressionant. I aquests eren els treballadors, aquesta era la classe obrera. Si els volies veure, només havies d'anar a la fàbrica a les dues de la tarda, quan hi havia el canvi de torn. Sortien en grups reduïts, però quan ho feien, era com quan es trenca una presa. Fins a finals dels anys seixanta va ser un espectacle espantós. Formidable. Avançaven [fins al centre de la ciutat] com un coàgul que omple una artèria. Impressionant.⁴

¹ Vegeu PORTELLI, A. *La città dell'acciaio. Due secoli di storia operaia*. Roma: Donzelli, 2017; PORTELLI, A. *Biography of an Industrial Town. Terni, 1831-2014*. Nova York: Palgrave, 2014.

² Tret que s'indiqui el contrari, totes les entrevistes, les seves transcripcions i la seva traducció són de l'autor d'aquest article i es van gravar a Terni.

³ Remo Righetti (1901), treballador de la fàbrica (9 de febrer del 1979).

⁴ Giovanni Lelli (1941), magistrat (17 de juliol del 2000).

Sortida dels treballadors de la planta siderúrgica de Terni (vista parcial, sud-oest).
Font: autor desconegut / Domini públic.

Aquest és el context en què els treballadors de la siderúrgica van sortir al carrer el 17 de març del 1949 per protestar contra l'adhesió d'Itàlia al Tractat de l'Atlàntic Nord i a l'OTAN. Es van dirigir en massa a una manifestació al centre de la ciutat. Però l'espectacle 'impressionant' que suposava el canvi de torn va espantar la policia, que havia format un cordó policial per evitar que s'unissin a la manifestació. Ambrogio Filippini, un antic guerriller que era a la manifestació, explica:

Quan els obrers van sortir de la fàbrica, és clar que eren molts, per això tot el carrer es va convertir en un riu de gent que avançava i es movia. Segons la policia, es tractava d'una manifestació no autoritzada, una raó de pes que els va permetre disparar.⁵

Davant la multitud obrera, un policia va entrar en pànic i va disparar una metralladora, amb la qual va matar Luigi Trastulli, un treballador comunista de vint-i-un anys, que es convertí en el màrtir simbòlic de la classe obrera de Terni.

⁵ Ambrogio Filippini (1930), funcionari del moviment cooperatiu (11 de maig del 1979).

La siderúrgica de Terni es va inaugurar el 1885 com a part de la indústria bèl·lica, per equipar els cuirassats de la marina i altres ordres militars. Després de la Segona Guerra Mundial, amb la reducció de l'aparell militar italià, la fàbrica va iniciar un procés de reestructuració que va provocar una forta pèrdua de llocs de treball. El desembre del 1952, 700 treballadors van ser acomiadats, gairebé tots comunistes, socialistes, membres de sindicats d'esquerres; quan l'octubre del 1953 se n'hi van afegir 2.000 més, la ciutat es va rebel·lar. El gran comunicador Amerigo Matteucci, treballador i alcalde d'un poble proper a Terni, vincula el moment de la mort de Trastulli el 1949 amb la insurrecció del 1953:

Bé, a la pràctica, és quan van començar a parlar d'aquesta vaga, d'aquesta gran vaga, de la vaga general. Ho recordeu, oi? Terni va passar per moments terribles. Els comerciants van abaixar les persianes, no va caldre que ningú els demanés que s'hi unissin, que ningú els convidés a la lluita. El seu raonament va ser el següent: "Si hi ha 2.700 persones sense feina, què passarà amb la nostra economia? Que passarà amb nosaltres? Què menjarem?". Així doncs, amb

“El desembre del 1952, 700 treballadors van ser acomiadats, gairebé tots comunistes, socialistes, membres de sindicats d'esquerres; quan l'octubre del 1953 se n'hi van afegir 2.000 més, la ciutat es va rebel·lar”

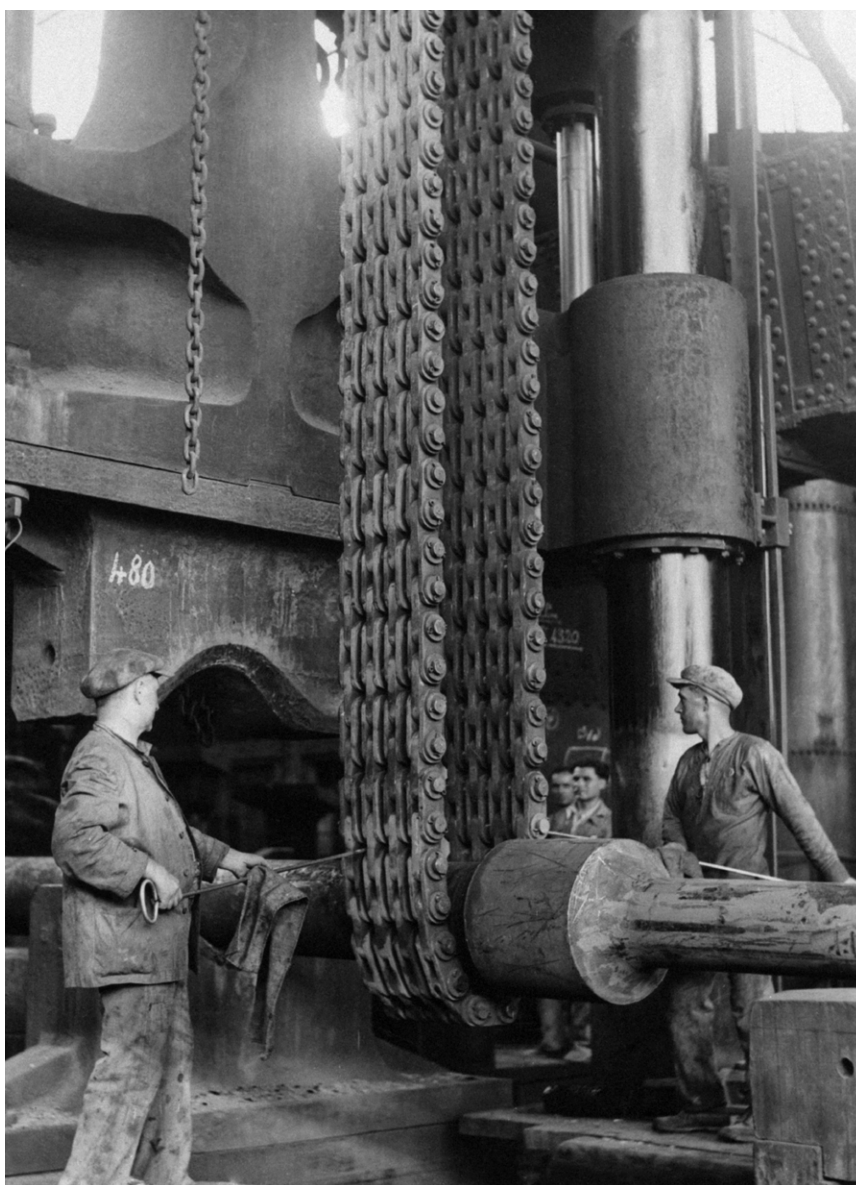
aquest ressentiment ho van tancar tot, van abaixar totes les persianes. Quan els treballadors van sortir de la fàbrica, ho van fer en grups, perquè els jeeps estaven aparcats en fila. Va sortir el primer grup, el segon, el tercer... i en un moment donat, algú va disparar. Va ser just quan aquest pobre noi sortia... una criatura de vint-i-un anys: la descàrrega va deixar un reguer a la paret.

Però aquest tret es va convertir en una arma de doble tall. Perquè tots la vam veure, la sang. I quan per tot Terni, homes com nosaltres, com altres persones, van començar a cridar "Han matat els treballadors!", quan la gent va sentir els trets, amb el record de la guerra encara viu —perquè Terni havia estat martiritzada pels bombardejos—, la ràbia els va cegar. Des de les finestres —és a dir, fins i tot les dones s'hi van apuntar—, van començar a tirar plats, olles i papelles mentre els jeeps passaven. Juro que va ser com el Dia del Judici Final. Quan vam baixar per Viale Brin cap a la plaça, era una cosa d'un altre món. Hi havia gent per tot Corso Tacito, el nou carrer principal que porta a la plaça de l'Ajuntament... Cen-

tenars de persones als terrats, a punt per tirar rajoles als policies. Era increïble, increïble.⁶

L'assassinat del màrtir simbòlic Luigi Trastulli i el moment d'identitat simbòlica de les barricades del 1953 van esdevenir moments crucials en la memòria de la ciutat. De fet, en la memòria dels treballadors, els dos moments coincideixen i la mort de Trastulli forma part de la insurrecció del 1953, com si l'haguessin assassinat en el transcurs d'aquesta lluita. No cal dir que això no va esdevenir així, però psicològicament, històricament i poèticament és molt significatiu. L'emblemàtic màrtir se situa en el moment culminant de la presència històrica de la classe obrera militant, com si les barricades fossin una resposta, una venjança simbòlica per l'assassinat del seu company. És una memòria a llarg termini: fins i tot el 2014, segons el cineasta Andrea Liberati de Terni, “davant de la càmera, els treballadors més grans o els seus familiars van repetir l'error sobre les dates de la mort de Trastulli i els acomiadaments massius del 1953”⁷.

Aquests esdeveniments del període de 1949-1953, doncs, constitueixen l'eix de la memòria d'una ciutat obrera compacta, històricament roja, amb una vena anàrquica, l'anomenada *tradició subversiva*.⁸ A aquests dos moments, però, cal afegir-hi un tercer: el 25 de juny del 2018, la ciutat tradicionalment roja de Terni va escollir un alcalde

Treballadors de la planta siderúrgica de Terni, als anys quaranta. Font: Mondadori Portfolio. Getty Images.

de dretes amb una aclaparadora majoria —el 63% dels vots.⁹ El juliol del 2019, a les eleccions al Parlament europeu, Terni va tornar a decantar-se per l'extrema dreta. Els tres partits de dretes —la Lliga Nord, els neofeixistes dels Germans d'Itàlia i Forza Italia, el partit de Silvio Berlusconi— van rebre més del 52% dels vots, als quals cal afegir el 16% del Moviment 5 Estrelles. El vot dels partits que representen l'esquerra no superà el 15%.¹⁰ Com va

arribar aquest bastió roig a les mans de la dreta populista i reaccionària?

Hi ha una altra ironia en aquesta història: el triomf de la dreta arriba al final d'una dècada de grans lluites obreres. Les siderúrgiques de Terni es van desmembrar parcialment als anys seixanta i als anys noranta van passar a ser propietat de la multinacional alemanya ThyssenKrupp. Des de principis del tercer mil·lenni, la fàbrica va experimentar una nova fase de davallada i reducció de la mà d'obra, motivada per la crisi del mercat siderúrgic a escala internacional. De fet, després de deu anys de beneficis, la multinacional

⁶ Amerigo Matteucci (1919), treballador de la construcció (14 de desembre del 1974).

⁷ Andrea Liberati (3 de novembre del 2020). Per obtenir una discussió completa d'aquest episodi i la seva memòria, vegeu PORTELLI, A. “The Death of Luigi Trastulli. Memory and the Event”. A: PORTELLI, A. *The Death of Luigi Trastulli and other Stories. Form and Meaning in Oral History*. Nova York: Albany, Suny Press, 1991, p. 1-27.

⁸ CANALI, G. “Tradizione e cultura sovversiva in una città operaia: Terni 1880-1953”. A: COVINO, R.; GALLO, G. *Storia d'Itàlia. Le regioni dall'Unità ad today. L'Umbria*. Torino: Einaudi, 1989.

⁹ <https://www.corriere.it/elezioni-2018/risultati-comunali/terni_055032.shtml> [Consulta: 26 juny 2021].

¹⁰ <https://www.corriere.it/elezioni-2019/europee-risultati/provincia/terni_055.shtml> [Consulta: 26 juny 2021].

alemanya va optar per reduir les dimensions de la fàbrica amb l'objectiu d'acabar de desfer-se'n completament. El 2004, ThyssenKrupp va anunciar el tancament del departament d'acer magnètic, el més avançat tecnològicament i productiu econòmicament, l'orgull dels treballadors i tècnics de la fàbrica. La decisió va comportar la pèrdua de 900 llocs de treball a la fàbrica i molts més a les indústries relacionades i a l'economia de la ciutat. La notícia es va interpretar com l'inici d'un progressiu desmantellament de la fàbrica, que, tot i que ja era molt més petita i estava fragmentada, encara es percebia com el centre de la identitat i l'economia de Terni.¹¹

La generació del 2004 era nova i diferent, però Terni encara recordava el 1953. Nevio Brunori, delegat sindical i un dels protagonistes de les lluites d'aquells anys, recorda:

Almenys puc dir que el meu pare treballava en una fàbrica d'acer i que va patir els acomiadaments massius del 1952 o del 1953. El pare sempre ha estat un delegat sindical, era conegut, discriminat políticament, perquè tots aquests acomiadaments eren de militants o simpatitzants del Partit Comunista o del CGIL [el sindicat d'esquerres]. La mare sempre em diu: "Ets igual que el teu pare", i jo li dic que estic orgullós de ser igual que el meu pare.¹²

Ezio di Loreto, un treballador que va formar part de la revolta del 1953, va tornar a sortir al carrer el 2004:

Vaig viure el 2004 molt intensament. Recordo dir a algú: "No oblideu aquest episodi del

1953". La diferència entre el 1953 i el 2004 és que no vam lluitar contra la policia al carrer, això no ho vam tenir, però sí tota la resta, la mobilització d'institucions, la participació de la part activa de la població, els sindicats, les associacions. En resum, hi era tot, no hi faltava absolutament res.¹³

El dia de la vaga general contra els acomiadaments, el 6 de febrer del 2004, Terni semblava una ciutat fantasma. Com el 1953, totes les botigues van tancar —els rètols dels aparadors deien "Avui tanquem les botigues per no tancar la ciutat demà"—, els autobusos buits mostraven signes de solidaritat amb els treballadors, 30.000 persones es van manifestar a la plaça. No obstant això, alguna cosa havia canviat: en aquella plaça plena de gent, hi havia una absència sorprenent de signes d'afiliació política i sindical, les pancartes més visibles eren les dels seguidors de l'equip de futbol local, el Ternana. Els discursos de l'alcalde i dels sindicalistes van subratllar la dimensió feudal de la multinacional com a poder estranger, però gairebé no van fer referència al conflicte de classes entre capital i treball. Va ser Itàlia contra Alemanya, com en un partit de futbol. L'alcalde Paolo Raffaelli, molt carismàtic, va denunciar la traïció dels 'senyors' d'Essen i Duisburg a la ciutat i als treballadors que, perquè hi confiaven tant, pràcticament no havien convocat cap vaga durant els anys noranta. L'historiador Renato Covino, mentre participava en una manifestació obrera, va comentar: "Odien ThyssenKrupp per alemanys, no perquè siguin els amos, sinó per capitalistes".¹⁴

Va ser el punt àlgid d'una lluita obrera èpica, però també l'imperceptible començament del final. Avui, el sindicalista Alessandro Rampiconi comenta:

Si et fixes en les fotografies [de la vaga general] del 2004, amb totes aquelles persones al voltant de la pancarta [que portaven] del comitè d'empresa, amb els punys alçats, t'adonaràs que dos terços d'aquella gent són els mateixos que en les últimes eleccions hi van votar a favor [de la dreta], el Moviment 5 Estrelles i la Lliga.¹⁵

Entre el 2004 i el 2005, les grans lluites obreres van aconseguir salvar la planta d'acer magnètic i, per tant, els llocs de treball. Però la companyia va tornar a atacar el 2014: després d'un intent fallit de vendre la fàbrica, va sol·licitar una reducció de 400 llocs de treball. Això va desencadenar una de les vagues més llargues de la història de la classe obrera a Itàlia, amb gairebé tres mesos de piquets, marxades, concentracions, setges a l'edifici de l'Administració, viatges a Roma per manifestar-se —i rebre les pallisses de la policia, ja que van arribar a atacar l'alcalde de la ciutat i el secretari nacional dels sindicats. No obstant això, en comparació amb la fase anterior, els treballadors estaven més aïllats; la majoria de la ciutat va simpatitzar amb la causa, però no va participar-hi tan activament. Les botigues van romandre obertes. Hi va haver un darrer esbufec, una altra gran manifestació, una vegada més 30.000 persones a la plaça. Però també hi havia una bretxa dramàtica entre els treballadors i els seus representants. Quan la secretària nacional del sindicat, Susanna Camusso, es va alçar per dirigir-se a la concentració, hi va haver esbroncades, escridassades, xiulets.

11 Vegeu PORTELLI, A. *Biography of an Industrial Town. Terni, Italy, 1831–2014*. Londres: Palgrave Macmillan, 2017, p. 309-344.

12 Nevio Brunori (1954), treballador de la siderúrgica (28 d'abril del 2008).

13 Ezio di Loreto (1928), treballador de la siderúrgica (3 de novembre del 2008).

14 Vegeu PORTELLI, A.; GONZALO, E. "Terni en huelga: 2004". *Historia, antropología y fuente oral*. Barcelona, 2004, vol. 2, núm. 32, p. 48-60.

15 Alessandro Rampiconi (1976), treballador de la siderúrgica, oficial sindical (25 de febrer del 2019).

Treballadors de la planta siderúrgica de Terni en vaga protestant pels acomiadaments i per reclamar els seus pendents. Terni, 6 de novembre del 2014. Font: NurPhoto. Getty Images.

Al final, el sindicat va signar un acord que salvava allò que es podia salvar, però els treballadors ho van veure com una derrota, si no una traïció. Es van anul·lar els 400 acomiadaments, però quan l'empresa va oferir una bonificació d'unes desenes de milers d'euros a aquells que 'voluntàriament' acceptessin deixar els seus llocs de treball, més de 500 treballadors, sovint amb gran amargor, van acceptar. Va quedar palès que ja no creien en el futur de la fàbrica, en el futur industrial de la ciutat. Pocs mesos després d'aquella lluita obrera èpica, la ciutat va fer un gir massiu i traumatitzant cap a la dreta.

Francesca Mancosu, una jove periodista, explica:

Recordo perfectament l'últim moment de l'últim míting electoral de [Matteo] Salvini [el líder de la dreta populista i xenòfoba] a la Piazza della Repubblica i aquell tancament de la campanya electoral davant la bibliote-

ca municipal. Vaig arribar a correcueta, just per escoltar, al costat de tota aquella gent que lloava Salvini, els dos últims minuts del seu discurs. Em van saltar les llàgrimes, no volia creure que allò fos possible, que en aquella mateixa plaça que havia reunit persones tan diferents ara tota aquella gent lloés aquell home com si fos el salvador del país o alguna cosa així. Però encara va ser més terrible. Entre la multitud vaig reconèixer la germana de la meva cunyada. Són una família meravellosa i molt bona gent. Hi era amb el seu xicot. Així va ser com vaig descobrir que, d'alguna manera, donaven suport a Salvini, igual que l'avi de la meva neboda i el meu cunyat, molt bona gent també. És a dir, vaig descobrir que la gent que conec bé i que em cau bé, la gent que no veig com a extremista, racista o malvada, ha decidit votar Salvini.¹⁶

¹⁶ Francesca Mancosu (1975), periodista (3 de juny del 2020).

La intervenció d'un líder nacional a les eleccions locals demostra que, almenys en part, el canvi polític a Terni s'ha de veure en un context nacional que inclogui l'hegemonia de la ideologia i la política neoliberals; la crisi de l'esquerra, que deixa els treballadors sense identitat política i representació, i una obsessió per la seguretat, alimentada per la dreta i els mitjans de comunicació i sovint associada a la presència d'immigrants. Com tota la nació, Terni també pateix el creixement de la inseguretat social, que la dreta xenòfoba relaciona fonamentalment amb un suposat augment de la delinqüència a causa de la immigració. Com moltes altres ciutats, Terni també "és una ciutat espantada", com diu el sindicalista Domenico Rosati.¹⁷ Només fa falta un incident per canviar la percepció de tota una ciutat. Flavio Di Gioia comenta:

¹⁷ Domenico Rosati, antic funcionari sindical (11 de setembre del 2020).

L'episodi clau va passar fa tres anys [2016]. Es va produir un brutal assassinat d'un jove de Terni; amb prou feines tenia vint-i-vuit anys. En un club del centre, un marroquí va trencar una ampolla [i va matar aquest noi]. En el moment de les eleccions del 2014, la Lliga Nord no existia a Terni, no tenia representació, però immediatament un dels que serien els fundadors d'aquest partit a la ciutat va amplificar el fet. En aquell moment va saber aprofitar la sensació d'inseguretat —la mort del jove, la manera en què havia mort. Pocs mesos després hi va haver les eleccions i, en aleshores d'aquesta emoció, un estat d'ànim que es basava ben poc en qualsevol perill real, entre cometes, [clarament alimentat per] els mitjans de comunicació i les xarxes socials, [la dreta ho va aprofitar].¹⁸

18 Flavio Di Gioia (1980), encarregat de personal de ThyssenKrupp, alcalde del Partit Demòcrata d'Arrone (província de Terni) (11 de setembre del 2020). El 12 de maig del 2015, David Raggi, un jove de vint-i-set anys de Terni, va morir apunyalat amb

En el cas de Terni, aquests elements generals es veuen accentuats i integrats per les condicions locals. En primer lloc, trobem la reducció de la fàbrica i de la presència de la classe obrera en la demografia de la ciutat. Fins als anys seixanta, Terni era pràcticament una ciutat empresarial, dominada per l'empresa estatal que portava el seu nom, que controlava no només les fàbriques d'acer, sinó també la indústria química i les fonts d'energia i electricitat. A partir dels anys seixanta, la dissolució de l'empresa i la privatització i venda de la siderúrgica a una multinacional alemanya van suavitzar la identificació de la ciutat amb la fàbrica. A això s'hi afegeix el tancament d'importants plantes químiques i tèxtils, així com la nacionalització de la indústria elèctrica.

una ampolla trencada per Aassoul Amine, immigrant il·legal marroquí de vint-i-nou anys, conegut també com a Aziz. Pel que sembla, Amine, borratxo i en un estat de confusió mental, va començar a colpejar els vianants a l'atzar. Vegeu <<https://www.google.com/search?client=firefox-bd&q=terni+marocchino+uccide+ragazzo>> [Consulta: 1 agost 2021]. Amine va ser condemnat a trenta anys de presó.

Per tant, també es va reduir el pes numèric dels treballadors —incloses les dones que treballaven a la indústria tèxtil—: mentre la població es mantenia estable, els treballadors cada cop eren menys i estaven fragmentats en una multiplicitat de contractes i històries personals. Fins a la dècada del 1980, la siderúrgica donava feina a 15.000 treballadors; el 2020, només a 4.400, dels quals gairebé el 50% eren treballadors temporals subcontractats, del sector serveis o de la neteja, inclosos molts immigrants. Fins i tot podríem dir que a la vaga del 2014, molts treballadors van lluitar pels seus llocs de treball perquè es guanyen la vida a la fàbrica, però cada vegada menys per un sentiment d'identitat, de projecte de vida, de pertinença a una comunitat de treballadors. I l'acord final va accentuar la divisió, ja que va deixar de banda els treballadors temporals i subcontractats.

Amb menys treballadors i dividits, la fàbrica funciona cada vegada menys com a lloc de socialització i creixement col·lectiu.

Treballadors de la planta siderúrgica de Terni en vaga escoltant com el líder sindical Claudio Cipolla els informa dels resultats obtinguts durant les negociacions al Ministeri de Desenvolupament Econòmic italià. Terni, 20 de novembre de 2014. Font: NurPhoto. Getty Images.

*Actualment, la impressió general és de buit, perquè ja no hi ha moviment de persones a l'interior. Actualment, el treballador intern no parla amb ningú, se sent sol perquè fins i tot a les línies hi ha un problema de solidaritat, per dir-ho així, entre els treballadors.*¹⁹

La reducció de personal de la fàbrica va comportar una pèrdua econòmica per a la ciutat. La siderúrgica no era només una font de salaris, sinó també de benestar: les pensions dels treballadors jubilats eren crucials per a moltes famílies en què els joves lluitaven per trobar feina. A mesura que els parents més grans moren, les famílies perden ingressos, de manera que la inseguretats econòmica s'escampa sobre altres bocns expiatoris.

*Els avis de setanta o vuitanta anys són una font d'ingressos que als anys vuitanta van poder ajudar les noves generacions a comprar-se una casa i tenir un estil de vida diferent. El benestar provenia de la fàbrica. I quan això ha fallat, ens hem trobat que les noves generacions ni tan sols tenen feina, fet que alimenta substancialment la ira. El vot és un vot de protesta.*²⁰

A tot això s'afegeixen els problemes específics de l'esquerra de Terni: massa temps al poder i sense canvis interns; aquesta situació es va percebre com una camarilla de poder, “una mena de casta tancada en si mateixa”,²¹ cada cop més allunyada del món laboral i afec-

tada per episodis de corrupció real, inventada o inflada.

Ens vam tancar dins de la ciutadella. Es va percebre l'esquerra com una camarilla de poder. Hi havia la sensació que aquest poder s'havia tornat tan omnipresent que havia penetrat en tot... Així, quan va sortir aquesta investigació [sobre presumptes escàndols de salut], va explotar tot.

Si vull convèncer una persona de votar el Partit Demòcrata o de centreesquerra, potser un antic membre del Partit Comunista, què li dic? No tinc manera d'afirmar que estem del costat dels febles, del costat dels treballadors, no puc. Perquè aquests no són els problemes del centre [de la política d'esquerres] d'avui.

Ressonen en mi les paraules de Di Gioia sobre l'important canvi en l'argument del que queda de la visió de la societat de l'esquerra: que haurien d'estar al costat dels ‘febles’ —o, en l'actual discurs públic, ‘últims’, ‘fràgils’, ‘vulnerables’...— en una societat intrínsecament desigual. Hi va haver un temps en què l'esquerra va ajudar els treballadors a no identificar-se com els ‘últims’, sinó com l'avantguarda d'un nou món d'igualtat i poder; els treballadors manuals eren —també retòricament— representats físicament forts, orgullosos de la seva habilitat i de la feina que feien, i conscients del seu poder col·lectiu. Com pots sentir-te orgullós, com pots sentir-te identificat quan els que t'han de representar et descriuen com a feble, impotent, necessitat —en el millor dels casos— de protecció paternalista?

A més, durant dècades, fins i tot alguns sectors d'esquerres havien començat a percebre la fàbrica i els treballadors no tant com un recurs,

sinó com un obstacle que impedia el desenvolupament d'alternatives econòmiques i culturals. A mesura que la fàbrica esdevingué menys crucial econòmicament, van augmentar l'hostilitat i la indecisió. Com s'afirma en una revista local en línia:

*Terni, com a ciutat industrial, s'ha vist cada vegada més sotmesa a una fàbrica amb uns objectius cada cop més allunyats de les necessitats de la ciutat. Els seus directius cada cop són més inabastables per a la comunitat local, ja que el fet de maximitzar els beneficis ha acabat substituint el benestar col·lectiu.*²²

En aquest context, també ha augmentat la consciència sobre l'impacte de la industrialització en el medi ambient i la salut. Els sindicalistes i activistes de l'esquerra radical també reconeixen el problema: “Terni es troba a la conca d'una muntanya, on l'aire s'estanca i es crea un efecte hivernacle. Quan bufa el vent i porta el fum de la siderúrgica, en determinats moments se sent com una pudor, com una fortor que se't fica dins. Quan el vent bufa molt fort, el centre de la ciutat s'omple de pols”.²³ “La pols és constant; la fàbrica contamina diàriament una part de la ciutat”.²⁴ El resultat és que, com diu la periodista Giuditta Pellegrini, “tots tenim algú que treballa a la fàbrica d'acer, però també tenim algú amb càncer”.

Hi va haver un moment en què totes les famílies tenien relació amb la fàbrica. Avui dia, cada cop hi ha més joves que veuen la fàbrica com quelcom aliè a la seva existència

19 Attilio Urbani (1954), treballador químic jubilat (25 de febrer del 2020).

20 Flavio Di Gioia (1980), encarregat de personal de ThyssenKrupp, alcalde del Partit Demòcrata d'Arrone (província de Terni) (11 de setembre del 2020). Vegeu també CA, F. “Chi trova un nonno trova un piccolo tesoro”. *Micropolis*. Perugia: abril 2021. Any xxvi - núm 4.

21 Giuditta Pellegrini (1975), periodista (3 de maig del 2020).

22 GOBBI SABINI, S. “Biografia di una città”. *Ribalta*. Perugia: 2018. <<https://www.ribalta.info/biografia-di-una-citta/>> [Consulta: 24 abril 2021].

23 Taurino Costantini (1927), treballador químic, funcionari sindical (2 de maig del 2004).

24 Battista Garibaldi (1952), treballador de la siderúrgica (22 de novembre del 2016).

i que no tenen ni la relació afectiva i emocional de les generacions anteriors ni el record directe de la seva història i les vides que la formen. Per a la majoria, la fàbrica és quelcom estrany, si no un dany per a la salut i un residu ambigu d'un passat que encara sufoca la comunitat. Chiara Furiani, música i guia turística que va ser alumna meva, comenta:

Fa dos o tres anys, un actor i director de Terni, Leonardo Delogu, va crear una funció molt interessant. Ens va portar a Pentima [el turó des d'on es veu la fàbrica] per observar les siderúrgiques. Va ser d'allò més impactant. Jo mai havia vist la mida de la fàbrica. Mai m'havia adonat que ocupa, més o menys, dos terços de la ciutat. Al final, la ciutat es va formar al voltant de la fàbrica i no al revés. I això em va portar a preguntar-me fins a quin punt és incòmoda la seva presència. A més, sempre dic

*que és una fàbrica que va néixer amb un karma [negatiu], entre cometes; és a dir, a sobre d'una enorme necròpolis, la necròpolis umbra més important del nostre territori. I una ciutat que construeix el seu futur damunt d'un cementiri... No crec que sigui agradable... Per tant, personalment, m'encantaria que la ciutat explorés progressivament altres territoris, perquè, al meu entendre, no podem vincular la supervivència a la fàbrica, hem d'inventar alguna cosa diferent que ens porti coses bones. Per això vaig viure aquell moment [de la vaga] de manera contradictòria; és clar que simpatitzo amb els que encara hi treballen, però em sembla una mica com un cadàver que encara arrosseguem.*²⁵

Tanmateix, tant el 2004 com el 2014, la ciutat es va posar de banda dels treballadors: el dany eco-

²⁵ Chiara Furiani (1964), música, guia turística (2 de març del 2020).

nòmic encara s'estava patint, però, a més, hi ha signes d'identitat tan arrelats que no s'anul·len fàcilment. No obstant això, l'actitud sí que va ser diferent: el 2014 "va ser l'última vegada que els treballadors i tota la ciutat es van convocar a la plaça per defensar la seva fàbrica".²⁶ Així, l'hostilitat amb la qual es va rebre els representants sindicals va marcar el moment de més distància entre la ciutat, els treballadors i el sindicat, la política i l'esquerra. La sensació de derrota imminent es va materialitzar pocs dies després. Nevio Brunori, un dels protagonistes d'aquests deu anys de lluites, va comentar: "La història m'ha ensenyat que David va aconseguir derrotar Goliat la primera vegada, però Goliat es va multiplicar per dos, tres, quatre, i el pobre David no va poder guanyar".²⁷

²⁶ Andrea Liberati (3 de novembre del 2020).

²⁷ Nevio Brunori (1954), treballador de la siderúrgica (28 d'abril del 2008).

Matteo Salvini durant una manifestació d'extrema dreta en contra de la immigració. Milà, 18 d'octubre de 2014. Font: Marco Bertorello. Getty Images.

Vista de les fàbriques de la planta siderúrgica de Terni, 1910-1920. Font: DEA / FOTOTECA INASA. Getty Images.

A l'esquerra li agrada repetir que les lluites, independentment del resultat, sensibilitzen els treballadors i augmenten la consciència de classe. Però si deu anys de lluita donen lloc a la derrota, llavors la lliçó que s'ha d'aprendre és que la lluita és inútil, si no nociva. L'esquerra s'havia relacionat amb una visió de futur, un canvi, una societat diferent. Quan aquesta visió es va fer irrealitzable, l'esquerra també es va esvaïr. Per tant, per començar a concloure aquest discurs, em voldria disculpar.

El 1970, vaig entrevistar un dels líders del moviment de persones sense llar de les perifèries i dels barris marginals de Roma, un treballador de la construcció que havia participat en almenys cinc ocupacions. Ja el podien desallotjar tants cops com volguessin que tant ell com els seus sempre tornaven a ocupar. Em va semblar una bonica història de dignitat, combativitat i consciència. Al final d'aquesta emotiva entrevista, em va plantejar una

“A l'esquerra li agrada repetir que les lluites, independentment del resultat, sensibilitzen els treballadors i augmenten la consciència de classe”

pregunta totalment diferent. Em va explicar que tenia una filla que treia molt bones notes, però que no tenia els mitjans per pagar-li l'educació: “Coneixes algú que li pugui aconseguir un lloc en un internat o alguna cosa així?”²⁸ No coneixia ningú que el pogués ajudar, no podia fer res per ells i no sé si al final ell va aconseguir una casa i ella va obtenir un diploma. Ara bé, no deixo de pensar en aquesta història. I avui m'ajuda a entendre una mica l'abisme en què hem caigut. En resum: per millo-

²⁸ Entrevistat que preferia no ser nomenat (Roma, febrer del 1970).

rar la seva vida i la dels seus éssers estimats, podríem dir que el treballador amb qui vaig parlar s'estava curant en salut. Per una banda, confiava en la lluita col·lectiva i la solidaritat, desafiava l'estructura de poder i la propietat privada per millor la seva vida i la de la seva família juntament amb la dels altres. Per altra banda, per si de cas això fallava, va voler buscar una solució individual, a través de les eines més simbòliques de subordinació i dependència de la gent amb poder: la recomanació. Si no podia fer-ho juntament amb la resta, només quedava intentar fer-ho tot sol. Quan la lluita col·lectiva falla, tothom ha de mirar per si mateix. Al final d'una preciosa novel·la anomenada *Inox*, escrita per l'extreballador de ThyssenKrupp Eugenio Raspi, el protagonista comenta: “Aviat ens dividirem entre els que segur que se salvaran i els que creuen que ja estan condemnats.”²⁹

²⁹ RASPI, E. *Inox*. Milan: Baldini & Castoldi, 2017, p. 242.

Treballadors de la planta siderúrgica de Terni durant una jornada de vaga. Roma, 6 de novembre de 2014. Font: NurPhoto. Getty Images.

La dura vaga de tres mesos contra els acomiadaments a la siderúrgica ThyssenKrupp de Terni va acabar quan 500 treballadors, un per un, van acordar renunciar “voluntàriament” al seu lloc de treball a canvi d’una bonificació d’entre 50.000 i 60.000 euros. Molts van acceptar amb dolor, però convençuts que no tenien cap altra opció. El protagonista de la novel·la de Raspi també acaba acceptant l’acomiadament voluntari a canvi de 60.000 euros. Mentre signen l’acord, ell i els seus companys “mantenen el cap cot. Aposto que senten que han traït el seu país tant com jo”, diu. Per a alguns és un alliberament de l’obsessió d’una vida a la fàbrica que cada cop té menys sentit; però per a ell, i potser per a la majoria, representa la desintegració de la identitat compartida que havia donat sentit a aquells deu anys de resistència: “La diferència entre ser un grup que marxa de manera compacta o ser una multitud en què tothom va al seu propi ritme”. Van participar

en la lluita col·lectiva, no van tenir èxit, ja no hi creuen, no per ideologia, sinó perquè van fallar massa vegades: “Estic fart de parlar en nom de tothom. He après la lliçó. A partir d’ara parlaré només en nom meu, perquè preservar allò que es pot salvar ja no sembla possible”.³⁰

No és casualitat que quinze anys de lluites, que van començar amb la vaga general del 2004, en aquesta ciutat històricament roja, acabessin amb la dreta al poder i la fàbrica cada vegada més reduïda i aïllada. Greca Campus, cineasta local, ha explicat aquests esdeveniments en una pel·lícula, *Lotta senza classe* (Lluita sense classe). Vet aquí el quid de la qüestió. D’una banda, les relacions de poder: durant almenys dues o tres generacions, les lluites col·lectives no han aconseguit frenar el poder invisible i ferri del capital financer i la globalització. D’altra banda, l’ofensiva ideològica: la classe no existeix, l’única solidari-

tat és la caritat; la ideologia del neoliberalisme ens ensenya que, com va dir la famosa senyora Thatcher, no hi ha res com la societat i els individus que es converteixen en ‘autoempresaris’ per comercialitzar el seu capital humà personal. El ‘mèrit’ individual és l’única mesura de la humanitat, la classe es converteix en una multitud, una ‘màfia’.

Estem sols, realment som una multitud solitària, i les veus que intenten recordar-nos que junts valem més que la suma de les nostres solituds són molt febles i cada vegada n’estan menys convençudes. En una altra època, n’erem conscients. El 1953, el cantant i poeta popular Dante Bartolini encara creia en la lluita defensiva per salvar la feina dels treballadors com un pas cap al futur. Enmig d’acomiadaments massius, encara cantava “la gran victòria no està lluny”, encara imaginava el sol naixent del futur.³¹

³¹ Dante Bartolini (1909), “Il 12 dicembre a mattina”, enregistrat per Valentino Paparelli, Arrone (Terni, 12 de juliol del 1973).

³⁰ Ibid., p. 239-241.

“El somni de tornar a veure el sol en el futur es dissol i es contamina, i no hem estat capaços d’imaginar un nou somni, un altre futur possible. Mentre que l’esquerra significava esperança, ara la dreta cavalca sobre la por, i quan el futur es perd i el present és incert, l’esperança es converteix en por”

Durant la gran i parcialment exitosa vaga del 2004, em vaig adonar que, tot i que les formes de la lluita eren les mateixes, de vegades encara més dures que les del 1953, la visió de futur havia desaparegut. La nova generació de treballadors no lluitava per alliberar-se i avançar, sinó per evitar que els empenyessin i els ofeguessin. De les dues alternatives que va assenyalar el meu company romà, només en queda una. Per tant, tot i que em fa pena, no m’estranja veure que, un cop desapareguda l’esperança d’alliberar-se tots junts, aquells que tenen por d’enfonsar-se se sotmetin a l’hegemonia dels poderosos i orientin les seves frustracions cap a bocs expiatoris alternatius. El somni de tornar a veure el sol en el futur es dissol i es contamina, i no hem estat capaços d’imaginar un nou somni, un altre futur possible. Mentre que l’esquerra significava esperança, ara la dreta cavalca sobre la por, i quan el futur es perd i el present és incert, l’esperança es converteix en por. Bruce Springsteen diu: “Un somni és una mentida si no es fa realitat o és una altra cosa? Es converteix en mentida, en maledicció o en alguna cosa pitjor?”³² Exactament.

Tot i això, encara ens queda alguna cosa. Per això vull acabar amb les darreres paraules del llibre del meu amic i company Eugenio Raspi, perquè salvar la dignitat en la derrota és l’única manera d’imaginar, si no una ‘gran victòria’, almenys de sobreviure fins a la propera batalla.

*A partir d’avui ja no treballa per Acciai Speciali [ThyssenKrupp]. A partir d’ara, soc un dels que s’han quedat sols, esperant, aferrats a una armilla salvavides xopada. Busquem un futur quan encara ni tan sols s’entreveu, ni al davant ni en girar la cantonada, però hi anirem sense por, no com rates que fugen després d’un cop, sinó amb el cap ben alt, com qui no té res a amagar i està en pau amb si mateix i en guerra amb els que s’aprofiten de les misèries dels altres.*³³ ■

³² *The River* de Bruce Springsteen. Columbia, 1981.

³³ RASPI, E. *Inox*. Milano: Baldini + Castoldi, 2017, p. 247.